

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-127>

УДК 349.6(477):005.936

Сокуренко В.А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГІЧНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розглянуто питання вирішення проблем екологічної безпеки шляхом діяльності суб'єктів екологічного господарювання. Розкривається поняття «екологічної кризи» та «екологічної безпеки» і звертається увага на безпосередній вплив навколишнього природного середовища на здоров'я населення. Надається визначення терміну «екологічне підприємництво». Встановлений взаємозв'язок між двома явищами: екологічне підприємництво та екологічне господарювання. Визначається місце екологічного господарювання як комерційної та некомерційної діяльності. Проаналізований вплив діяльності суб'єктів екологічного господарювання на екологічну безпеку країни. Звертається увага на недосконалість законодавчого регулювання питання діяльності суб'єктів екологічного господарювання.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічна криза, екологічне підприємництво, екологічне господарювання, суб'єкт екологічного господарювання.

Sokurenko Valeriia

Yaroslav Mudryi National Law University

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS ONE OF THE MEANS OF SOLVING THE PROBLEMS OF ECOLOGICAL SAFETY

Summary. The problem of conservation and environmental protection is becoming widespread today. Due to technological development of society and anthropogenic impact on the environment, the level of safety is deteriorating every year, which creates serious consequences for any country in the world. It is obvious that human activity has a negative impact on the state of environmental safety, which in turn is a prerequisite for the protection of the health of the population, both at the state level and throughout the world. A decisive determinant of the emergence of environmental problems is the conflict between economic and environmental interests. Because it is in order to meet economic needs, the achievement of production efficiency is neglected by certain environmental requirements aimed at preserving the environment. And it is the activity of environmental management that seeks to minimize this negative impact and is evaluated as one of the mechanisms for solving environmental security problems. Therefore, the author explores the issues of solving environmental problems through the activities of environmental management. The concept of "ecological crisis" and "ecological safety" is exposed and attention is paid to the direct impact of the environment on the health of the population. The definition of the term "environmental entrepreneurship", which is one of the economic mechanisms for solving the issue of environmental crisis, is given. There is a correlation between the two phenomena: environmental entrepreneurship and environmental management, respectively, the latter includes environmental entrepreneurship. The place of environmental management is defined as commercial and non-commercial activity. The value of the work lies in analyzing the impact of the activities of environmental business entities on the country's environmental safety and the possibility of solving environmental problems in this way. In view of this important point, the author draws attention to the fact that the legislative regulation of our country does not correspond to the current level, and therefore needs improvement.

Keywords: ecological safety, ecological crisis, ecological entrepreneurship, ecological management, subject of ecological management.

Постановка проблеми. Досить значного поширення сьогодні набуває проблема збереження та забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Очевидним є факт, що діяльність людини створює негативний вплив на стан екологічної безпеки, який, у свою чергу, виступає необхідною умовою для охорони здоров'я населення як на рівні окремої держави, так і у цілому світі. І саме діяльність суб'єктів екологічного господарювання спрямовується на мінімізацію цього негативного впливу, і оцінюється як один із механізмів вирішення проблем екологічної безпеки.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сьогодні тема екологічного господарювання є об'єктом інтересу багатьох вчених. Зокрема, Д. Задихайло досліджував проблему необхідності правової інституціоналізації екологічного господарювання як чинника вирішення екологічних проблем господарсько-пра-

вовими засобами [1]. М. Кравченко у своїй роботі приділила увагу новому виду підприємництва – екологічному, його сутності та можливим перспективам розвитку в Україні [2]. А. Портнов запропонував способи вирішення екологічних проблем за рахунок розвитку екобізнесу [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Екологічне господарювання є важливим елементом економіко-екологічного розвитку суспільства, однак слід звернути увагу, що діяльність та розвиток екологічного підприємництва, як комерційної діяльності, а також діяльності інших суб'єктів на некомерційних засадах на сьогоднішній день недостатньо досліджена. До того ж національне законодавство щодо правового статусу суб'єктів екологічного господарювання потребує вдосконалення.

Мета статті полягає у визначенні місця і ролі екологічного господарювання як комерційної та некомерційної діяльності відповідних

суб'єктів та розкриття значення екологічного господарювання як засобу вирішення проблем екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення людство стикається з багатьма проблемами екологічної безпеки. Це пов'язано з прискореним розвитком технологічних і технічних можливостей населення, що має своїм наслідком посилення людського впливу на довкілля. Саме ці чинники призводять до значного погіршення стану навколишнього природного середовища України, збільшення кількості шкідливих відходів виробництва, забруднення повітря, земель, ґрунтів, поверхневих та підземних вод, що викликає погіршення здоров'я населення і збільшення смертельних випадків. І, як наслідок, екологічна ситуація в країні набуває рівня проблеми загальнодержавного значення, яка потребує пріоритетного розв'язання як у межах нашої держави, так і в межах країн усього світу.

Слід акцентувати увагу на тому, що екологічна криза визначається рівнем екологічної безпеки, яка охоплює коло екологічних проблем, які потенційно або фактично впливають на темпи еволюції сучасних цивілізацій. Вона ґрунтується на положенні про «несучу здатність» (carrying capacity), під якою розуміють сукупний обсяг споживання природних ресурсів, який природна система здатна витримати без деградації та залежить від загальної чисельності населення, кількості технологій і способу життя [4, с. 75]. При цьому відповідно до положень частини 1 статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникненням небезпеки для здоров'я людей [5].

Тобто, зважаючи на вищезазначене, здоров'я людей безпосередньо перебуває у взаємозв'язку зі станом навколишнього природного середовища – з екологічною безпекою, забезпечення якої є одним з пріоритетних завдань будь-якої країни.

Екологічна криза має системний характер, тобто її детермінанти вкорінені у саму сутність суспільно-економічного життя світової економіки (за певними виключеннями), у її споживчій характер і порадами цю ситуацію змінити неможливо. Слід усвідомлювати, що екологічна криза – це система, що розвивається, тобто вона набуває все більш потужних наслідків, кожен з яких, у свою чергу, породжує цілу низку нових. Саме тому на кожному новому етапі її розгортання зупинка або нейтралізація функціонування такої системи вимагає все більших зусиль. Адже глобальне потепління – це таяння льодовиків, затоплення суші, засухи та лісові пожежі, зміни екобалансів. Забруднення довкілля з геометричною прогресією викликає, зокрема, забруднення світового океану пластиком, що в свою чергу призводить до катастрофічного впливу на біоресурси моря. Виробництво продуктів харчування тваринного походження із застосуванням антибіотиків породжує катастрофічну ситуацію з охороною здоров'я людини тощо [6, с. 112].

На думку Н.А. Пискуловой, глобалізація сприяє прискореному погіршенню екологічних проблем і розширення їх масштабів. Відбувається

інтенсифікація торгівельної діяльності, що призводить до надмірного використання ресурсів, відмови від традиційних методів виробництва, які не спричиняють значної шкоди екології, і поширення менш безпечних для навколишнього середовища технологій. Все більш набувають поширення серед експортованих товарів екологічно «забруднені» товари і небезпечні речовини. У таких умовах виникає гостра необхідність зміни вектору (напряму) розвитку світової економіки у бік екологічної складової, що вимагає ґрунтового корегування діяльності усіх суб'єктів економіки і політики, у тому числі, міжнародного співтовариства, держав і підприємств [7].

Треба зазначити, що визначальним детермінантом виникнення екологічних проблем є конфлікт між економічними та екологічними інтересами. Оскільки саме задля задоволення економічних потреб, досягнення ефективності виробництва відбувається нехтування певними екологічними вимогами, спрямованими на збереження навколишнього природного середовища.

Однак, буде помилковим розглядати економічні механізми лише як негативне явище, що знижує рівень екологічної безпеки, бо в деяких випадках саме за допомогою використання економічних важелів можна запобігти та/або вирішити екологічні проблеми.

Необхідно зацентувати увагу і на тому, що сьогодні поширений підхід щодо вирішення проблем екологічної безпеки, який полягає у застосуванні групи економічних механізмів, так званих «негативних» засобів. Це, наприклад, встановлення штрафів за забруднення навколишнього природного середовища, визначення норм споживання окремих природних ресурсів тощо. Однак, застосовуючи такий «негативний» підхід, не вдається досягти бажаного екологічного ефекту та вирішити проблеми екологічної безпеки. Тому застосування «активного» підходу – діяльності суб'єктів екологічного господарювання набуває своєї значимості в сучасних умовах.

Із цієї точки зору розглядає роль економічних механізмів і Д.Д. Задохайло, який зазначає, що активна екологічна регенерація деградованого довкілля полягає в процесі цілеспрямованої спеціальної господарської діяльності. Адже, правильно сформовані економічні інтереси та реалізовані в межах спеціально створених економіко-правових механізмів можуть не тільки бути проблемою для довкілля, але і механізмом одночасного вирішення і екологічних, і економічних інтересів [9, с. 104].

У цьому сенсі слід підтримати думку А.Г. Бобкової, що забезпечення принципу збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, дотримання якого є передумовою екологічної безпеки, є одним із основних критеріїв ефективності господарювання [8, с. 220].

За своїм функціональним призначенням цілісні правові механізми екологічного господарювання стратегічно мають на меті вирішувати доволі різнопланові проблеми екологічного характеру. По-перше, це ліквідація та нейтралізація наслідків забруднення довкілля. По-друге – відновлення екологічного балансу, природного розмаїття, відновлення природних ресурсів до рівня,

що існував до шкідливого техногенного впливу. По-третє – запровадження екологічно чистих виробничих технологій, що знімають проблему екологічного забруднення в процесі промислового та аграрного виробництва. По-четверте, формування нової здорової екологічної реальності в нових умовах кліматичних змін тощо [1, с. 98-99].

І, як зазначають у своєму дослідженні М.С. Кравченко і В.М. Погорелов, у напрямку поєднання економіки та екології на сучасному етапі виникає необхідність абсолютно нового виду діяльності – екологічного підприємництва [10, с. 363].

На сьогодні легального визначення поняття «екологічне підприємництво» немає, тому для з'ясування суті цього явища необхідно звернутися до наукової доктрини і розглянути, які є думки серед науковців щодо цього питання.

Зокрема, О.Н. Боровик зазначає, що екологічне підприємництво є формою підприємницької діяльності, що спрямоване на задоволення еколого-економічних потреб за рахунок продуктів, у загальній корисності яких визначальне значення має екологічна корисність, а компоненти екологічної системи розглядаються як фактори, що визначають еколого-економічні потреби [11].

Андреева Н.М. наводить наступне поняття: екологічне підприємництво – це діяльність суб'єктів господарювання з виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг для забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища з метою отримання позитивного екологічного та економічного ефекту [12, с. 12].

Європейською комісією ЄС екологічне підприємництво визначається як виробництво товарів та надання послуг з вимірювання, попередження, обмеження або усунення екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниження рівня шуму, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля [13, с. 38].

Екологічне підприємництво – це постійна на власний ризик діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців, спрямована на вирішення проблем екологічної безпеки шляхом виконання робіт та/або надання послуг, зокрема щодо ефективного використання природних ресурсів, забезпечення охорони навколишнього природного середовища тощо, та проведення інвестиційної та інноваційної діяльності у зазначеній сфері.

О. В. Чечунова виділяє дві форми екологічного підприємництва – основне підприємництво і підприємництво, яке доповнює існуюче виробництво (неекологічне). Основне підприємництво полягає у діяльності підприємств, що виготовляють екотехніку; діяльність організацій (в тому числі наукових, виробничих), що розробляють нову або маловідому технологію (екологічну), нові речовини (реагенти, сорбенти і т. п.); підприємництво з урахуванням екологічних вимог та обмежень, критеріїв. До підприємництва, яке доповнює сучасне виробництво – діяльність підприємств, що утилізують відходи (промислові, побутові), в тому числі накопичені в попередні роки; діяльність підприємств, що сприяють збільшенню відсотка вилучення корисних копалин, відсотка виходу продукції тощо [14, с. 15–16].

Можна запропонувати наступні види екологічного підприємництва:

1. Розробка і впровадження програмних засобів у галузі охорони навколишнього середовища, які використовуються для державного управління та звітності.

2. Роботи і/або послуги з добування, утримання, продажу, скупки, обміну, пересилання, зберігання, вивезення за кордон і ввезення в країну зоологічних і ботанічних колекцій, біологічних об'єктів.

3. Екологічний аудит виробництв підприємств-природокористувачів і суб'єктів підприємництва.

4. Налагодження і експлуатація природоохоронного устаткування, засобів вимірювань і контролю екологічних параметрів виробництв і транспортних засобів.

5. Оцінка екологічної безпеки матеріалів, речовин, технологій, обладнання, промислових виробництв та промислових об'єктів.

6. Торгівля квотами (дозволами) на викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря; обмін державних боргів на проведення природоохоронної діяльності тощо [15].

Наступним, на чому важливо зосередити увагу – це застереження щодо використання терміну «екологічне підприємництво», який залишає поза дужками цілу низку еколого-господарських відносин, що реалізуються в режимі некомерційного господарювання. Разом з тим для вирішення екологічних проблем господарсько-правовими засобами це важливий і необхідний сегмент господарських відносин. У разі використання терміну «екологічне підприємництво» цей сегмент автоматично «випадає». Тому, як уявляється, доцільніше використовувати термін «екологічне господарювання» [1, с. 97].

Із цього випливає, що економічні механізми у сфері забезпечення екологічної безпеки є багатаспектним феноменом, який може здійснюватися як на комерційних засадах (основною метою є отримання прибутку, однак у процесі здійснення своєї діяльності опосередковано досягати позитивного екологічного ефекту), так не на комерційних (задля досягнення позитивного результату – екологічного ефекту як мети діяльності).

Таким чином, можна сформулювати визначення екологічного господарювання, що є діяльністю підприємств, установ, організацій, яка може здійснюватися як на комерційних засадах, так і не на комерційних засадах.

Проте варто зазначити, що ринок екологічних товарів і послуг в Україні формується надзвичайно повільно, відсутній ефективний механізм підтримки стимулювання підприємництва в природоохоронній сфері. Для залучення підприємців до розвитку екологічного бізнесу необхідне створення гнучкого механізму взаємодії природоохоронних і ринкових структур, забезпечення матеріальної зацікавленості та підтримки підприємницької активності з боку держави [16].

Екологічне законодавство у своєму базовому Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить загальну конструкцію економіко-правового механізму. Певної уваги цьому питанню приділено також і в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період 2020 року».

Окремим завданням названої стратегії визначено стимулювання розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення [9, с. 104].

Необхідно звернути увагу на те, що у статті 416 Господарського кодексу України (далі – ГК України) передбачається можливість запровадження спеціальних режимів господарювання на підставі суспільної актуалізації публічних екологічних інтересів лише в умовах надзвичайної екологічної ситуації, а також статтею 413 ГК України у сфері функціонування санітарно-захисних зон, що особливо охороняються [17].

Однак, на жаль, законодавство України не визначає екологічне господарювання як самостійний правовий інститут. Тому є необхідним внесення змін до законодавчих актів, які б визначали правовий статус, встановили б певні вимоги щодо створення екологічних суб'єктів господарювання.

До того ж, зважаючи на те, що на практиці отриманий прибуток від ведення екологічного підприємництва не покриває навіть експлуатаційні витрати, що пояснюється потребою у значних затратах (наприклад, на придбання новітнього обладнання). Отже, є необхідністю створення певних пільгових умов для ведення екологічного господарювання шляхом введення спрощеної системи оподаткування чи надання субсидій тощо.

Подальший розвиток підприємництва в Україні без достатнього врахування екологічних факторів може призвести до ще більшого підвищення навантаження на навколишнє середовище. За таких умов основним напрямком підтримки цілісності еколого-економічної системи є реалізація ефективних природоохоронних заходів, серед яких – активний розвиток різних форм підприємницької діяльності екологічного спрямування [18].

На думку Д.Д. Задихайло, екологізація господарювання може бути досягнута лише за рахунок інноваційного економічного розвитку. Необхідно підкреслити, що зв'язок між екологізацією та інноватизацією господарського механізму є безальтернативним в існуючих соціально-політичних умовах, адже тільки екологізація господарювання на інноваційній основі може гармонізувати більшість соціальних інтересів, що виникають у названій сфері. Дослідник пропонує свою синтетичну класифікацію «екологічних» інновацій. Так, до першої групи екологічних технологій мають увійти ті, що націлені на компенсаційні, відновлювані за характером роботи, безпосередньо спрямовані на повернення довкілля до стану, що передувало активному промислому забрудненню. До другої групи мають належати інновації, що знижують техногенне навантаження на довкілля при застосуванні традиційних

технологій та видів виробництва. Тобто мова йде про зменшення шкідливих викидів та раціоналізацію використання енергоносіїв та сировини без сутнісної зміни типу використовуваної технології виробництва. До третьої групи слід віднести випадки, коли інновацією є сама технологія виробництва і її застосування дає виразний екологічний ефект. Прикладом таких технологій може бути цілий напрям в енергетиці – альтернативна енергетика, що пов'язана з використанням відновлюваних джерел. До четвертої групи необхідно віднести інновації, що спрямовані на мінімізацію, нейтралізацію негативних наслідків глобальних змін навколишнього середовища, які стали предметом міжнародно-правових угод, домовленостей та зобов'язань і пов'язані за своїм змістом із глобальним потеплінням, витонченням озонового шару землі, транскордонним забрудненням річок, водоймищ та атмосферного повітря тощо [1, с. 104].

Екологізація господарської діяльності набирає обертів і серед інших країн світу. Так, в економічно розвинених країнах світу, зокрема у США, Німеччині у боротьбі з забрудненням атмосфери змінилися пріоритети. Головні програми спрямовані не на введення в дію очисного обладнання, як це було донедавна, а на створення екологічно чистих технологій [10, с. 363].

Як зазначає Д.Д. Задихайло: ретельне моделювання економічного механізму екологічного господарювання із застосуванням некомерційного і комерційного екологічного господарювання, що має реалізовуватися на умовах спеціальних режимів господарювання для створення необхідного рівня прибутковості (дохідності) в цій сфері, є завданням і економічної, і еколого- та господарсько-правової науки [19, с. 24].

Висновки та пропозиції. Таким чином, стан екологічної безпеки внаслідок технологічного розвитку суспільства, а також антропогенного впливу на навколишнє природне середовище з кожним роком погіршується, що створює неабиякі наслідки для будь-якої країни світу. Очевидним є факт, що економічна діяльність суб'єктів господарювання в останні роки також сприяє поширенню екологічної кризи. Однак саме активна діяльність вищезазначених суб'єктів може стати тим шляхом вирішення проблем екологічної безпеки як і на рівні окремої держави, так і на рівні всього світу.

В Україні постає необхідність проведення певного вдосконалення законодавчої бази у цьому питанні, оскільки особливий статус та важливе значення суб'єктів екологічного господарювання потребують належного оформлення та правового регулювання задля досягнення мети – екологічної безпеки нашої держави.

Список літератури:

1. Задихайло Д.Д. Відносини екологічного господарювання як напрям розвитку законодавства України. *Економічна теорія та право*. 2017. № 3. С. 96–107.
2. Кравченко М.С., Погорелов В.М. Екологічне підприємництво в Україні: сутність поняття, сучасний розвиток і перспективи цього виду діяльності в країні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2017. Вип. 34. С. 361–368.
3. Портнов А.В. Екологическое предпринимательство как важнейшее направление инновационного развития региона. *Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 3. Экономика. Экология*. 2012. № 1(20). С. 125–130.
4. Хвесик М.А., Степаненко А.В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання. *Економіка України*. 2014. № 1. С. 74–86.

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
6. Задихайло Д.Д. Екологічне інноваційне господарювання в механізмі забезпечення сталого розвитку. *Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах*. Харків : Право, 2019. С. 111–114.
7. Пискулова Н.А. Экологический вектор развития мировой экономики. URL: http://dibase.ru/article/15072011_piskulovana/2
8. Бобкова А.Г. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємства у контексті доктрин господарського та екологічного права. *Правова доктрина України: У 5 т. Національна академія правових наук України*. Право. 2013. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права. С. 216–251.
9. Задихайло Д.Д. Екологічне господарювання як суміжний інститут екологічного та господарського права. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України*. Харків : Право, 2016. С. 103–107.
10. Кравченко М.С., Погорелов В.М. Екологічне підприємництво Україні: сутність поняття, сучасний розвиток і перспективи цього виду діяльності в країні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2017. Вип. 34. С. 361–368.
11. Боровик О.Н. Екологічне підприємництво та його переваги. *Управління інноваційним процесом в Україні*. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/14152/1/55_94-95_120506_maket_ena_ntb.pdf
12. Андреева Н.М. Екологічно чисте виробництво в системі екологічного підприємництва: систематика наукового бачення та взаємозв'язку. *Економічні інновації : Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України*. 2012. Вип. 48. С. 8–17.
13. Купалова Г.І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 26. С. 36–39.
14. Чечунова Е.В. Эффективность экологического предпринимательства в условиях реализации экологических программ (на примере г. Н. Тагил). Е.В. Чечунова : автореф...канд. экон. наук. Екатеринбург, 2000. 22 с.
15. Новоселов С.Н. Экологическое предпринимательство: сущность, особенности, пути развития. *Инженерный вестник Дона*. 2012. № 4. URL: <http://ivdon.ru/magazine/archive/n4p2y2012/1472>.
16. Мезенцева М.А. Экологическое предпринимательство и развитие рынка экологических услуг. URL: <http://receptidocs.ru/docs/index-13539.html?page=87>
17. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. 2003. *Відомості Верховної Ради України*. № 18–22. Ст. 144.
18. Україна в рейтингу екологічної ефективності у 2016 році. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-ekologichnoyi-efektivnosti-u-2016-roci>
19. Задихайло Д.Д. Екологічне господарювання в сфері поводження з відходами (правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 200 с.

References:

1. Zadykhaylo, D.D. (2017). Vidnosyny ekolohichnoho hospodaryuvannya yak napryam rozvytku zakonodavstva Ukrayiny [Relations of environmental management as a direction of development of legislation]. *Ekonomichna teoriya ta prav*, no. 3, pp. 96–107.
2. Kravchenko, M.S., & Pohorelov, V.M. (2017). Ekolohichne pidpryyemnytstvo v Ukrayini: sutnist ponyattya, suchasnyy rozvytok i perspektyvy tsho vydu diyalnosti v krayini [Environmental entrepreneurship in Ukraine: the essence of the concept, current development and prospects of this type of activity in the country]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 34, pp. 361–368.
3. Portnov, A.V. (2012). Ekolohicheskoe predprynimatelstvo kak vazhneyshee napravlenye ynnovatsyonnoho razvytyya rehyona [Environmental entrepreneurship as the most important area of innovative development of the region]. *Vestnyk Volhogradskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ser. 3. Ekonomyka. Ekolohyya*, no. 1(20), pp. 125–130.
4. Khvesyuk, M.A., & Stepanenko, A.V. (2014). Ekolohichna kryza v Ukrayini: sotsialno-ekonomichni naslidky ta shlyakhy yikh podolannya [Ecological crisis in Ukraine: socio-economic consequences and ways of overcoming them]. *Ekonomika Ukrayiny*, no. 34, pp. 74–86.
5. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovysheha : Zakon Ukrayiny vid 25 chervnya 1991 roku. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1991. № 41. P. 546.
6. Zadykhaylo, D.D. (2019). Ekolohichne innovatsiyne hospodaryuvannya v mekhanizmi zabezpechennya staloho rozvytku [Ecological innovation management in the mechanism of sustainable development]. *Aktualni problemy ekolohichnoho, zemelnoho ta ahrarnoho zakonodavstva v suchasnykh umovakh*. Kharkiv : Pravo.
7. Pyskulova, N.A. Ekolohycheskyy vektor razvytyya myrovoy ekonomyyky. URL: http://dibase.ru/article/15072011_piskulovana/2
8. Bobkova, A.H. (2013). Pravove zabezpechennya rozvytku ekolohichnoho pidpryyemstva u konteksti doktryn hospodarskoho ta ekolohichnoho prava. Pravova doktryna Ukrayiny: U 5 t. Natsionalna akademiya pravovykh nauk Ukrayiny. Pravo. T. 4: Doktrynalni problemy ekolohichnoho, ahrarnoho ta hospodarskoho prava.
9. Zadykhaylo, D.D. (2016). Ekolohichne hospodaryuvannya yak sumizhnyy instytut ekolohichnoho ta hospodarskoho prava [Environmental management as a related institute for environmental and business law]. *Teoretychni ta praktichni aspekty realizatsiyi ekolohichnoho, zemelnoho, ahrarnoho prava v umovakh staloho rozvytku Ukrayiny*. Kharkiv : Pravo.
10. Kravchenko, M.S., & Pohorelov, V.M. (2017). Ekolohichne pidpryyemnytstvo Ukrayini: sutnist ponyattya, suchasnyy rozvytok i perspektyvy tsho vydu diyalnosti v krayini [Ecological entrepreneurship in Ukraine: the essence of the concept, modern development and prospects of this type of activity in the country]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 34, pp. 361–368.
11. Borovyk, O.N. Ekolohichne pidpryyemnytstvo ta yoho perevahy. Upravlinnya innovatsiynym protsesom v Ukrayini. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/14152/1/55_94-95_120506_maket_ena_ntb.pdf
12. Andryeyeva, N.M. (2012). Ekolohichno chyste vyrobnytstvo v systemi ekolohichnoho pidpryyemnytstva: systematyka naukovooho bachennya ta vzayemozvyazku [Eco-friendly production in the eco-entrepreneurship system: the systematics of scientific vision and interconnection]. *Ekonomichni innovatsiyi : Zb. nauk. pr. Odesa : IPREED NAN Ukrayiny*.

13. Kupalova, H.I. (2011). Ekolohichne pidpryyemnytstvo yak nevid"yemna skladova staloho rozvytku Ukrayiny [Environmental entrepreneurship is an integral part of Ukraine's sustainable development]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 26, pp. 36–39.
14. Chechunova, E.V. (2000). Effektyvnost Ekolohycheskoho predprynymatelstva v uslovyakh realizatsiyi Ekolohycheskykh prohramm (na prymere h. N. Tahyl). E.V. Chechunova : avtoref...kand. ekon. nauk. Ekaterynburh.
15. Novoselov, S.N. (2012). Ekolohycheskoe predprynymatelstvo: sushchnost, osobennosty, puty razvytyya [Environmental entrepreneurship: essence, features, development paths]. *Ynzhenernyy vestnyk Dona*. URL: <http://ivdon.ru/magazine/archive/n4p2y2012/1472>
16. Mezentseva, M.A. Ekolohycheskoe predprynymatelstvo y razvytye rynka ekolohycheskykh usluh [Environmental entrepreneurship and the development of the market for environmental services]. URL: <http://receptidocs.ru/docs/index-13539.html?page=87>
17. Hospodarskyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny № 436-IV vid 16.01.2003 r. 2003. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. № 18–22. P. 144.
18. Ukrayina v reytnhu ekolohichnoyi efektyvnosti u 2016 rotsi [Ukraine in the 2016 Environmental Performance Rating]. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2016-roci>
19. Zadykhaylo, D.D. (2017). Ekolohichne hospodaryuvannya v sferi povodzhennya z vidkhodamy (pravovyy aspekt) : monohrafiya [Environmental management in the field of waste management (legal aspect) : monograph]. Kharkiv : Yurayt.